

https://doi.org/10.31516/2410-5325.062.08

УДК 27-175-264:130.2](045)

**Г. Д. Панков**, доктор філософських наук, професор, Харківська державна академія культури, м. Харків

gpank27@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-1017-4891>

## **ХРИСТИАНСЬКИЙ ЕСХАТОЛОГІЧНИЙ МІФ У КОНТЕКСТІ ЖИТТЄВОГО СВІТУ**

Здійснено спробу культурологічного осмислення християнського есхатологічного міфу як специфічного сегмента життєвого світу. Основою дослідження є культурологічний підхід, який органічно поєднується з релігієзнавчим аналізом і герменевтичним методом вивчення культури. Методологія дослідження ґрунтується на гуманітарній стратегії й відмежовується від сцієнтичного погляду на міфологію.

Картина християнського есхатологічного міфу подається як проекція життєвого світу в єдності об'єктивного й суб'єктивного буття людського існування. Проаналізовано зв'язок бажань та уяви як механізму конструювання картини світу в цьому міфі. Виокремлені й осмислені значення долі, блага, справедливості, вічного життя та вічної погибелі як ключові цінності, що становлять зміст есхатологічних уявлень.

**Ключові слова:** *есхатологічний міф, життєвий світ, уявлення, бажане, конституювання.*

**Г. Д. Панков**, доктор философских наук, профессор, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

## **ХРИСТИАНСКИЙ ЭСХАТОЛОГИЧЕСКИЙ МИФ В КОНТЕКСТЕ ЖИЗНЕННОГО МИРА**

Предпринята попытка культурологического осмысления христианского эсхатологического мифа как специфического сегмента жизненного мира. Основой исследования является культурологический подход, который органически сочетается с религиозноведческим анализом и герменевтическим методом изучения культуры. Методология исследования основывается на гуманитарной стратегии и ограничивается от сциєнтического взгляда на мифологию.

Картина христианского эсхатологического мифа представлена как проекция жизненного мира в единстве объективного и субъективного бытия человеческого существования. Проанализирована связь желаний и воображения как механизм конструирования картины мира в данном мифе. Выделены и осмыслены значения судьбы, блага, справедливости, вечной жизни и вечной погибелі в качестве ключевых ценностей, составляющих содержание эсхатологических представлений.

**Ключевые слова:** *эсхатологический миф, жизненный мир, воображение, желаемое, конституйование.*

**G. D. Pankov**, Doctor of Philosophical Science, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

## **THE CHRISTIAN ESCHATOLOGICAL MYTH IN THE CONTEXT OF THE LIFE WORLD**

**The aim** of this paper is to study the Christian eschatological myth as a cultural modification of the life world.

**Research methodology.** The study is based on cultural approach that is organically combined with religious analysis and hermeneutic method of mythical narratives studying. The analysis decisively dissociated itself from a scientific approach to mythology and relies on the principles of humanitarian scientific paradigm.

**Results.** The model of the Orthodox eschatological myth as a projection of the life world in the unity of the objective and subjective being of human existence is presented. The relationship of desires and imagination is analyzed in the form of a mechanism for constructing a picture of the world in this myth. The values of destiny, welfare, justice, eternal life and eternal death as the key values that constitute the content of eschatological ideas are highlighted and comprehended. Their study contributes to the formation of a view on eschatological mythology in the context of the demand for an ideal order as a projection of the intense concern of people around the issue of the future of their life fate.

The productivity of using the cultural science of the phenomenology of the life world as a methodology for studying the methodology as exemplified in the analyses of eschatological ideas is substantiated. The methodology used confirms the significance in cultural science of a humanitarian paradigm in delimitation with a scientific view of the myth. The research aims at a humanistic reorientation of the attitude towards the myth, which is seen in its correlation not with the scientific picture of the world, but with the life world of human existence.

**Novelty.** For the first time an attempt is made to carry out a cultural study of the eschatological myth as a specific segment of the vital word.

**The practical significance.** The results of the publication can be used in the educational practice of forming a humanistic attitude to religious texts as a heritage of spiritual culture with its existential and value content.

**Key words:** *eschatological myth, life word, imagination, desire, constitution.*

**Постановка проблеми.** Поняття есхатологічного міфу активно досліджується в науковій літературі, присвяченій міфології (Апенян, 2005; Еліаде, 2005; *Есхатологічні міфи*, 1982). Зацікавленість культурологічною наукою вивченням есхатології актуалізує комплекс питань, що концентруються навколо з'ясування ключових проблем змісту, форми й механізмів конструювання зазначеного різновиду міфу в його взаємозв'язку з життєвим світом людини. Це дозволяє не тільки досягнути зовнішні детермінанти міфології, але також її смисловий зміст, який формується на основі різноманітних життєвих ситуацій, перетворених міфотворчістю в культурно-значущі цінності, відображені в міфі.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Аналіз літератури з цієї теми дозволяє виокремити два протилежні підходи до цієї проблеми — богословський і світсько-академічний. Богословська аналітика есхатології ґрунтується на принципі теїстичного ревіляціонізму, згідно з яким християнська картина світу являє собою божественний задум про кінцеву долю світу й людини, відкритий Богом через обраних ним пророків. Особливість апологетики теїстичного погляду на есхатологію чітко розглядається в працях авторитетних богословів ХХ ст. — архієпископа Дмитра (Вознесенського) (2009), ієромонаха Серафима (Роуз) (2010), Павла Євдокимова (2012).

Серед світських академічних учених християнський есхатологічний міф фрагментарно розглядається М. Еліаде (2005), докладніше С. С. Хоружий (2012). Однак об'єктом вивчення російського вченого постає не глобальна, а приватна есхатологія, що стосується висвітлення проблеми долі не світу загалом, а лише кожної людини. Деякі аспекти християнського есхатологічного міфу в межах культурологічного їх вивчення розглянуті в окремих працях автора цієї публікації (Панков, 2012, *Апологетика мьтарств в православной мысли*; 2012, *Мифологема человеческой судьбы в православной эсхатологической картине мьтарств*; 2013). Однак осмислення в гуманітарних науках розглянутого міфу в контексті концепції життєвого світу не здійснено.

**Мета статті** — вивчити особливість християнського есхатологічного міфу як специфічного культурного сегмента у взаємозв'язку із ситуацією життєвого світу. Таке дослідження сприяє поглибленому засвоєнню міфологічної культури, а також з'ясуванню методологічних можливостей культурології в інтерпретації міфічних текстів. У цій статті здійснюється спроба дослідження есхатологічних уявлень у новозавітній Книзі Одкровення Іоана Богослова.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Поняття життєвого світу запропонував відомий філософ Е. Гуссерль як провідне методологічне спрямування трансцендентальної феноменології, яка сформувалася у ХХ ст. як філософський новаторський проект у контексті осмислення життєвої реальності. Під поняттям життєвого світу філософ розуміє всеохоплюючий горизонт можливих чуттєвих, вольових і розумових актів людини в їх кореляції з об'єктивним світом. У горизонті життєвого світу об'єктивний і суб'єктивний світ не протиставляються один одному, але сприймаються як дві протилежні сторони в органічній єдності. Основана на значенні життєвого світу, феноменологічна методологія опозиціює класичній науці з її претензією на безумовну об'єктивність і заперечення суб'єктивних ідей ученого в науковому дослідженні. На тлі досягнень природознавства міфічна картина світу є суб'єктивною

проекцією вигадок, що не відповідає реальності. В означеному зв'язку спрямування вивчення міфу в контекст життєвого світу означає реабілітацію цінності будь-якої міфології, зокрема її есхатологічного різновиду.

Життєвий світ Е. Гуссерль уважав вихідним пунктом систематичного тлумачення сутнісних структур людського існування. Запропонована ним методологія орієнтує дослідника культури на першочергове додання досліджуваного ним локусу до горизонту життєвого світу. У такому випадку есхатологічний міф співвідноситься не з природничо-науковою картиною світу, а з горизонтом життєвого світу як об'єктивної даності буття. «Жити значить завжди жити-в-достовірності світу», — підкреслював Гуссерль (2004). Стосовно розглянутого міфу, додання його до контексту життєвого світу свідчить про реальну достовірність міфічних уявлень і водночас унеможливорює сциентичний на нього погляд, як на вигадку. Отже, щоб зрозуміти життєвість есхатологічного міфу, слід здійснити трансформацію «тотальної установки дослідника» (за Гуссерлем), яка полягає в переорієнтації погляду на міфологію, основу як на позиціях природознавства, на гуманітарній позиції, що центрує значення життєвого світу й редукує до його цінностей отримані емпіричні дані.

Феноменологічний проект Е. Гуссерля не слід розглядати як спекулятивний, який стосується лише філософії окремо від вивчення культури. Методологічне значення гуссерлевської феноменології в дослідженні культури обґрунтовується Т. О. Чебанюк (2010), проте серед ключових значень феноменології поняття життєвого світу дослідника не згадує.

Перш, ніж розпочати розгляд есхатологічного міфу, доречно уточнити поняття есхатології. У літературі, присвяченій міфології, нерідко трапляється визначення есхатології в контексті уявлень про кінець світу (Апенян, 2005); Еліаде, 2005; *Есхатологічні міфи*, 1982). Однак відомий дослідник православної традиції С. С. Хоружий (2012) значно розширює поняття есхатології, охоплюючи також ідею відновлення й перетворення всього творіння. Дійсно, зміст есхатологічної картини в Книзі Одкровення Іоана Богослова не обмежується лише тотальною руйнацією світу, але завершується його кардинальним оновленням (Біблія, 1995). Оновлення світу істотніше, на відміну від його руйнування. Тому не слід зводити есхатологічний міф тільки до кінця світу, але, крім нього, до нього варто також долучати уявлення про перспективу існування світу й людини після такого кінця. Кінець світу — це ще не фінальна його доля, це перехідний етап до оновленого життя. Тому есхатологічний міф доцільно визначати як різновид міфології, специфі-

ка якої полягає в уявленні про кінцеву долю світу й людини, однак не в перспективі фінальної загибелі, але вічного існування повноти життєвих благ для живих істот.

У Книзі Одкровення Іоана Богослова демонструється панорама загибелі й оновлення життя. Актантами цієї картини є надприродні образи Бога, Агнця, світлих янголів, а також Диявола та різних демонічних істот. Їх дії зображуються надприродними вчинками, які неможливі в досвіді повсякденного життя. Тому міфічні образи є результатом людської уяви, тому міф уважає сцієнтизм вигадкою, що сприймається за дійсність.

Для з'ясування способів міфотворчості звернемося до феномену уяви. І. Кант визначав її як діяльну здатність синтезу різноманітних видів споглядань в один образ. Створений уявою образ — нова реальність, котра суттєво відрізняється від реальності, про яку свідчать окремі відчуття та сприйняття. Чуттєві дані підводяться під дані розуму, а останні співвідносяться з трансцендентальними ідеями як універсальними регулятивами пізнання (Кант, 1994). Грунтуючись на кантіанській гносеології, Гуссерль висунув ідею трансцендентальної суб'єктно-об'єктної кореляції, згідно з якою конституювання світу здійснюється інтенційною практикою суб'єкта, що об'єктивно належить до життєвого світу й додає йому певних смислів. Конституювання смислу зумовлюється потребою орієнтування людини у світі, що дозволить Гуссерлеві назвати смислоутворюючу діяльність свідомості орієнтуючою конституцією (Гуссерль, 2004). В означеному контексті доцільно розглянути феномен уяви, у якому проєктуються різні регіони життєвого світу, образи яких конструюються у свідомості й опредмечуються в численних культурних артефактах.

Однак, поряд з факторами, розглянутими вище, доцільно звернути увагу на бажання як одного з істотних детермінантів творчих актів, включаючи уяву. У такому випадку конституювання реальності є проєкцією людських бажань, «бажаним» конституюванням. Людина за допомогою бажань знаходить відповідний предмет для інтенціональності, обирає оптимальну ціннісну шкалу та створює певну стратегію, для здійснення якої «бажана воля» задіє інші здібності свідомості, зокрема уяву.

Свідомість автора Книги Одкровення конститує картину тотального руйнування світу. Постає питання: чому автор висловив саме це бажання? У розділі 17 янгол показує Іоанові Богослову суд над «великою розпутницею», котра уособлює Римську імперію й символічно зветься Вавилоном. Вона була захмеліла від крові святих і крові релігійних мучеників (Біблія, 1995). У шостому розділі Іоан бачить душі вбитих

за слово Боже, яке вони свідчили людям. Вони волали до небесного Владики з гарячою спрагою суду й помсти за свою пролиту кров. Однак їм були видані білі одежі (символізують святість) і наказано потерпіти ще деякий час (*Біблія*, 1995). У 14 розділі міститься пророцтво суду над ненависною для раннях християн Римською імперією і тими, хто поклоняться цьому звірові та прийме його накреслення на своє тіло (*Біблія*, 1995). Падіння Вавилону, тобто Римської імперії, супроводжується демонстрацією радості на небі з проголошенням Богу слави (*Біблія*, 1995). Слава Бога співвідноситься з його царюванням на небі, шлюбом Агнця (Ісуса Христа) з одягнуеною в чисті та світлі одежі (одежі святості) обрапою ним нареченою (Церкви) із запрошенням святих на весільну вечерю (1995).

Картина суду над «Вавилонською блудницею» реалізує шире бажання раннях християн помститися за пролиту ними кров в ім'я Христа. Жага помсти ворогові звучить як необхідність обов'язкового відновлення справедливості в інтересах християн. Це бажання тематизується у викладеному наративі, який є конституюванням бажаного й очікуваного ідеалу. Роль справедливої помсти ворогові співвідноситься з образом справедливого Бога, від Якого очікується позитивна відповідь щодо бажаної помсти. Усе це становить життєвий світ, що охоплює не тільки історичне оточення людини, а й усвідомлення ним реальності, яка його оточує. Бажання справедливості відчувається, осмислюється й утілюється в сакральному тексті. Тому міфологічний зміст Книги Одкровення Іоана Богослова — твір, написаний на основі реальних обставин певного досвіду життя людей, але не вигадкою, що приймається за істину, як це стверджує сцієнтизм.

Очікування справедливості не тільки простежується у ставленні до необхідної відплати ворогові, але також щодо блага для християнських подвижників і мучеників за віру. Вони прагнули його реалізації незабаром. Однак це бажання немислимо очікувати в суспільному житті з поширеними в ньому розбещеними порядками. Бажане благо очікується в царстві Бога, а здійснити його може божественний Вседержитель і Агнець. Блаженство «покликаних» на шлюбному бенкеті Агнця є уявним конституюванням надії на справедливе благо, яка є найважливішим аспектом екзистенційних прагнень особистості як вираження життєвого світу.

У Книзі Одкровення бажана справедливість набуває тотального охоплення, у якому виражається прагнення радикальної зміни світу через повне знищення існуючого порядку. У 21 розділі Іоан бачить нове небо й нову землю. Новий порядок тлумачиться значенням оселі Бога з людьми, котрі визнаються його народом, а останній остаточно визнає

його своїм Богом (*Біблія*, 1995). Смісловим ядром нового порядку є святість. Його простір повністю очищається від усього нечестивого (*Біблія*, 1995) і безроздільно наповнюється божественною славою, що освячує мешканців царства Бога (*Біблія*, 1995).

Реалізація принципу справедливості здійснюється за допомогою диференціації посмертної долі на долю послідовників Христа й нечестивців. В Одкровенні Іоана Богослова вона уявляється метафорою жнив, яку здійснює Син Людський (Ісус Христос), котрий сидить на світлій хмарі в золотій короні: «І той, хто на хмарі сидів, скинув Додолу серпа свого, — і земля була вижата» (*Біблія*, 1995). Потім один з янголів обрізав серпом виноград і зіпсовані ягоди кинув у «велике чавило Божого гніву», внаслідок чого «і потовчено було чавило за містом, і потекла кров із чавила аж до кінських вуздечок на тисячу шістсот стадій» (*Біблія*, 1995). Таким чином, твердження абсолютного торжества справедливості в есхатологічній перспективі закономірно пов'язується з глобальною катастрофою, що остаточно нищить царство зла в будь-яких його проявах. Жага нового порядку на небі та на землі супроводжується бажанням неминучої загибелі ворогів християнства.

**Висновки.** Узагальнення досвіду вивчення християнського есхатологічного міфу дозволяє визначити його суть в ідеї остаточного торжества справедливого порядку, встановленого Богом для вірних йому християн.

Реалізація цієї ідеї можлива виключно через глобальну катастрофу, коли повинен зникнути існуючий порядок, який ненавидять християни. Уявний порядок зумовлюється ірраціональним чинником бажання. Бажані для ідеального порядку образи синтезовані мисленням і об'єктивовані в есхатологічній картині світу, яка є результатом здатності свідомості людей конструювати віртуальний життєвий світ у кореляції з реальними умовами суспільного життя.

Універсальним фактором, що зумовлює есхатологічну міфотворчість, стає життєвий світ у єдності об'єктивних і суб'єктивних його сторін. Водночас різні аспекти життєвого світу долучені до системи есхатологічної міфології, де вони інтертекстуально взаємодіють. Доля, благо, справедливість, вічне життя й вічна погибель уважаються ключовими значеннями розглянутого міфу, які виникли на основі життєвого досвіду людей і притаманні уявленню й виражені за допомогою міфопоетичної мови. Тому оцінювати есхатологічний міф доцільно не з позиції природничо-наукової картини світу, але з точки зору цінностей життєвого світу, утілених у цьому наративі.

Здійснене вивчення православного есхатологічного міфу засвідчує доцільність використання культурологією феноменологічної методоло-

гії з ключовим значенням життєвого світу для осмислення змісту міфологічної культури та способів її конституювання.

**Перспективи подальшого дослідження** розглянутої проблеми вбачаються в значно поглибленому аналізові викладеної характеристики есхатологічної міфології, а також в розробленні методології для культурологічного вивчення есхатологічних уявлень.

#### Список посилань

- Апинян, Т. А. (2005). *Мифология: теория и событие*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета.
- Біблія, або книги Святого Письма Старого й Нового Завіту. (1995). Київ: Біблійні товариства.
- Гуссерль, Э. (2004). *Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология*. Д. В. Скляднев. (Пер.). Санкт-Петербург: Владимир Даль.
- Димитрий (Вознесенский), архиепископ. *Апокалипсис в перспективе XX века*. (2009). Москва: Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет.
- Евдокимов, П. *Православие*. (2012). С. Гриб (Пер.). Москва: Издательство Библейского богословского института.
- Кант, И. *Критика чистого разума*. (1994). Н. Лосский. (Пер., отредактированный Ц. Г. Арзаканяном и М. И. Иткиным). Москва: Мысль.
- Панков, Г. Д. (2012). Апологетика мытарств в православной мысли. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Теорія культури і філософія науки*, 1029 — II, с. 45–53. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Панков, Г. Д. (2012). Мифологема человеческой судьбы в православной эсхатологической картине мытарств. *Есхатологічна проблематика у філософії та культурі російського Срібного віку, Матеріали міжнародної наукової конференції, 26–29 квітня 2012 р.*, 18, 209–219. Дрогобич: Дрогобицький педагогічний університет.
- Панков, Г. Д. (2013). Нравственные аспекты эсхатологической картины мытарств. *Віра і розум: Богословсько-філософський журнал*, 6, 98–104. Харків: Харківське єпархіальне управління Української Православної Церкви.
- Серефим (Роуз), иеромонах. (2010). *Душа после смерти*. Киев: Типография Киево-Печерской лавры.
- Хоружий, С. С. (2012). *Исследования по исихастской традиции* (Т. 1: К феноменологии аскезы). Санкт-Петербург: Издательство Русской христианской гуманитарной академии.
- Чебанюк, Т. А. *Методи изучения культуры*. (2010). Санкт-Петербург: Наука.
- Элиаде, М. *Аспекты мифа*. (2005). В. Большаков (Пер.). Москва: Академический Проект.
- Токарев, С. А. (Гл. ред.). (1982). Эсхатологические мифы. *Мифы народов мира* (Т. 2, с. 670–671). Москва: Издательство «Советская энциклопедия».



## References

- Apinyan, T. A. (2005). *Mythology: theory and event*. St. Petersburg: Publishing House of St. Petersburg University. [In Russian].
- The Bible, or the Book of Scripture of the Old and New Testaments*. (1995). Kyiv: Biblical Societies. [In Ukrainian].
- Husserl, E. (2004). *The crisis of European sciences and transcendental phenomenology*. D. V. Sklyadnev. (Trans.) St. Petersburg: Vladimir Dal. [In Russian].
- Dimitry (Voznesensky), Archbishop. *Apocalypse in the perspective of the twentieth century*. (2009). Moscow: Orthodox St. Tikhon University of Humanities. [In Russian].
- Evdokimov, P. *Orthodoxy*. (2012). S. Grib (Trans.). Moscow: Publishing House of the Bible Theological Institute. [In Russian].
- Kant, I. *Criticism of pure reason*. (1994). N. Lossky. (Trans., Edited by Ts. G. Arzakanyan and M. I. Itkin). Moscow: Mysl. [In Russian].
- Pankov, G. D. (2012). The apology of the ordeals in Orthodox thought. *Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin. Series: Theory of Culture and the Philosophy of Science*, 1029 — II, pp. 45–53. Kharkiv: Kharkiv National University named after V. N. Karazin. [In Russian].
- Pankov, G. D. (2012). The myth of human fate in the orthodox eschatological picture of ordeals. *Eschatological Problems in the Philosophy and Culture of the Russian Silver Age, Materials of the International Scientific Conference*, April 26–29, 2012, 18, 209–219. Drohobych: Drohobych Pedagogical University. [In Russian].
- Pankov, G. D. (2013). Moral aspects of the eschatological picture of the ordeals. *Faith and Mind: Theological and Philosophical Magazine*, 6, 98–104. Kharkiv: Kharkiv Diocesan Department of the Ukrainian Orthodox Church. [In Russian].
- Serefim (Rose), hieromonk. (2010). *Soul after death*. Kiev: Kiev Pechersk Lavra Printing House. [In Russian].
- Khoruzhy, S. S. (2012). *Studies on the hesychast tradition (Vol. 1: Towards a phenomenology of asceticism)*. St. Petersburg: Publishing House of the Russian Christian Academy of Humanities. [In Russian].
- Chebanyuk, T. A. *Methods of studying culture*. (2010). St. Petersburg: Nauka. [In Russian].
- Eliade, M. *Aspects of Myth*. (2005). V. Bolshakov (Trans.). Moscow: Academic Project. [In Russian].
- Tokarev, S. A. (Editor-in-Chief). (1982). *Eschatological myths. Myths of the peoples of the world* (Vol. 2, p. 670–671). Moscow: «Sovetskaja jenciklopedija». [In Russian].

Надійшла до редколегії 26.09.2018 р.